

עוד על שינויים נוספים בסדר הברכות ונוסחתן, וברכת 'הנותן ליעף כח' שלא נזכרה בתלמוד, וברכת 'מגביה שפלים' – ע' טור וב"י ושאר פוסקים סי' מו ובערוך השלחן שם סעיפים ה-ז.

לפי פשט הגמרא נראה שזה היה סדר המעשים ממש. מכאן (וממקומות נוספים) כתב הגר"א (ח סק"ו) להוכיח שמצד הדין אין איסור לברך בראש מגולה, אם לא משום מדת חסידות – שהרי משמע כאן שמברך ברכות קודם שמכסה ראשו.

וכן משמע שאינו נוטל ידיו במים מיד אלא לאחר אמירת הברכות [ומכל מקום יש לנקות ידיו אם נתלכלו ע"י נגיעה במקומות מלוכלכים] (עפ"י שו"ת הרשב"א קנג; שו"ע ד, כג). ואולם הזוהר החמיר בדבר מאד, שלא לומר ברכות ולא ליגע במלבושים עד שיטול ידיו, וגם שלא ילך ד' אמות, שרוח הטומאה שורה על הידים (מובא במג"א ובשו"ע הגר"ז ועוד, או"ח א).

ויש אומרים שגם בזמן הגמרא היו נוהגים לומר סדר הברכות במקובץ, לאחר כל הקימה, ואין כוונת הגמרא בדוקא לסדר זה אלא כלומר על מעשה פלוני אומר כך ועל מעשה פלוני אומר כך (ע' בראשונים כאן ובשו"ת הרשב"א ח"א קנג בשם הר"י בר בריוילי ברצלוני; טאו"ח מו).

'שתרגילני בתורתך'. אף כי ההרגל אינו טוב בעשיית מצוות, כדרך שאמר הכתוב ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה, בלימוד תורה טוב ההרגל (בשם הרבי מקוצק – 'לקוטים חדשים' דף ד. ולעיל גורסים 'ותרגילני ליד י מצוה' דייקא, ואין אומרים 'במצוותיך' – שההרגל אינו טוב במצוה עצמה. הערת המהדיר באהל תורה).

'חסד ומשפט אשירה, לך ה' אזמרה – אם חסד אשירה ואם משפט אשירה'. יש במשמע גם כשיש טובה ורעה במאורע אחד, מברך על שניהם, 'הטוב והמטיב' ו'דיין האמת'. ואין אומרים לא יברך כלל (עפ"י בן יהודע).

'כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא'. ראה פרפרת לעיל מד:

'אמר להו: לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקב"ה הכל לטובה'. יש לפרש שרמז לתלמידיו בתוספת זו שאותה אמירה שאמר הכל לטובה, היא שגרמה שיתהפך הדבר לטובה. ורצה ללמדם בזה שיהיו מורגלים לפתוח פיהם לטובה על כל דבר, ועל ידי כך אפילו אם נגזרה גזרה לרעה, אפשר שתתבטל (בן יהודע).

דף סא

'אוי לי מיוצרי ואוי לי מיוצרי'. דרש וייצר – וי יצר / יוצר; אוי לו לאדם מיוצרו או מיצרו.

'בתחלה עלה במחשבה לבראת שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד'. ... דע כי דברי הכתובים ודברי ההגדות, דרך רמיזות וציורים גשמיים – לצייר הענינים בנפשות, וכדי להעיר כי ברא הכל בהשגחה מאתו יתברך על תכלית השלמות, כינה הדברים לדבר מכוון במחשבה ובהתבוננות החכמה איך יעמדו על השלמות. וכן תמצא לרבותינו ז"ל בהרבה מקומות בהגדות מעשה בראשית...

עוד יש לפרש בתחילה עלו במחשבה ליבראות שנים, כענין יצירת שאר בעלי חיים שנברא הזכר בפני עצמו והנקבה בפני עצמה, ואחר כך לא נברא אלא אחד – לומר שתהא האשה לקוחה מגופו ומצלעותיו להיותה כאחד מאבריו ולהשתוקק בתועלת בעלה והבעל משתוקק בתועלתה, והוא שהכתוב אומר עצם מעצמי ובשר מבשרי... על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וגו' – רוצה בו, על כן נבראת עצם מעצמיו, להיות הדבקות בהם אמת וחזק יותר מדבקות הבן לאב ולאם שהוא מגופם, כי זה יותר דבר שנלקח חלק ממש מאבריו, וכבר קדם לפירושו זה הרב ר' אברהם ז"ל בספר בעלי הנפש, והוא נכון... (מתוך שו"ת הרשב"א ח"א ס).

'מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה לאדם הראשון...'. ענין הקליעה הוא איחוד הנפרדים, כי אין קליעה אלא בשלש – שתי קצוות ואחד מכריע-מחבר (ע' סוכה לב: קליעה ודומה לשלשלת זהו הדס). אף כאן הזכר והנקבה הפכים ואי אפשר שיתחברו אלא על ידי הקליעה (נאות הדשא ח"א עמ' רח מכת"י האבני-נור. ובבן יהוידע נתן סוד בקליעת שערות האשה. ע"ש. וביערות דבש ח"א ט) פרש מלשון 'קליעים' הנועדים לצניעות, כלומר הביאה בצנעה ובהסתר).

'מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר...'. ע' בדרך הרמז בספר דובר צדק עמ' 67, 43-45.

'לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך...'. הגרש"ז אויערבך זצ"ל כתב (מנחת שלמה צא, כג. עפ"י לקט יושר יו"ד שער) שבמקום הצורך כגון לצורך מצוה לכבד אשת-חבר או מפני הנימוס, יש להקל עתה לילך אחורי אשה, כי ידוע שבזמן חז"ל [וכן בזמן השלחן ערוך] לא היה דרך הנשים לצאת הרבה לשווקים ולרחובות, אבל עתה כמדומה שהנשים מצויות ברחוב יותר מן האנשים, והרי אם יברח מאחורי אשה זו, ימצא עצמו תיכף מאחורי אחרת, וגם לצערנו הפרוץ מרובה ואין מתביישים להסתכל באשה גם כנגדה ובפניה. הלכך מסתבר להקל במקום מצוה.

עוד בענין זה, שלא היו בנות ישראל יוצאות חוץ – ע' ברא"ש כתובות עה. [...] אבל במקום שאין דרך הבנות לראותם חוצה, ואף למרחץ אינן הולכות אלא באישון לילה ואפילה, כמו בספרד...]. וע"ע נדרים לו: דבנות לא בעו שימור, ובראשונים; ושם לח: בר"ן בשם הירושלמי, שאין דרכה לצאת לחוץ; ספרי תצא [ומצאה איש בעיר – אילו לא יצאת בעיר לא היה מסתפק לה... מלמד שהפרצה קוראת לגנב]. וע"ע בספר יערות דבש (ח"א דרוש ז); מרומי שדה סוטה ח:

ז'למאי דקאמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה, אפילו בי רב נמי לא קרא שנאמר ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש' – אין זה שלא ידע את פשט הפסוק, אלא שלא הסיק ממנו הנהגה לחיים, שאין ראוי לאיש ללכת אחרי אשה, משום הרהור. – מכאן שהלומד מקרא ולא לקח ממנו הוראה ליראת שמים והנהגה טובה – אין זה נקרא לימוד כלל, כי עיקר התורה היא הוראה ללב ולא חכמה גרידא [ולכך שיטת הלימוד בתורה אינה דומה כלל לשיטתיות הנהוגה בלימוד שאר חכמות, הבנויים על מתודיקה וסדר לוגי – כי לימוד תורה אינו קניית חכמה בעלמא, אלא השבה אל הלב] (עפ"י מכתב מאליהו ח"ד עמ' 58).

ז'לא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא. ואי איכא פתחא אחרינא לית לן בה'. ע' במובא לעיל ח:

'יצר הרע דומה לזבוב'. כמו הזבוב שאין אדם בעולם נמלט ממנו, כי ירבו גם על ראש המלך והעטרה,

כן היצר הרע רובץ גם אצל חכם וצדיק גדול. וכמו שהזכיר נמשך למקום שיש בו מכה, ואפילו ורשם־מכה בלבד, כן יצר הרע – לפתח חטאת רובץ (בן יהודע).

הזכיר אין לו בושא ולא פחד ומורא מן האדם, ומעיו פניו שוב ושוב לבוא על האדם ולהטרידו. וגם אם האדם מחליף את מקומו – יש שהזכיר הולך אחריו כמו להרעימו. וכן הדבר עם היצר הרע – אל יתברך האדם בלבבו כי כבר הבריחו ולא יהין לשוב אליו עוד (עפ"י חפץ חיים על התורה, 'מעשי למלך' עמ' 10).

'כמין חטה הוא דומה'. עיקר מזונו של האדם הוא הלהם הבא מן החטה, נמצאת החטה זקוקה לקיום חיותו, כמו כן היצר הרע נצרך לקיום העולם וישומו ובלעדיו לא היה אדם בונה בית ונושא אשה ומעמיד תולדות.

ולא אמר 'לחם' אלא 'חטה' – שהחטה צריכה תיקון ויגיעה רבה עד שתהא משובחת, הפרדת הפסולת מן האוכל, טחינה, גיבול במים ואפייה – כן היצר הרע טעון יגיעה ובירור עד שישתנה למעלותא, והיצר עצמו ייעשה 'טוב מאד' כענין עוונות נעשות לזכויות (עפ"י בן יהודע).

'דומה לזבוב.. כמין חטה'. כנגד שני שרשים של היצר הרע; 'כמין זבוב' – הלהיטות אחר דברים מאוסים ופחותים, כזבוב הלהוט אחר המכה והמיואוס. 'כמין חטה' – היצר המושך לילך אחר דעתו ולא להתבטל לדעת תורה (עפ"י ר"א מסוכטשוב, מובא בשם שמואל שבועות תרע"ז; הגדה של פסח עמ' קלא. וע"ש עמוד קטו; דברים תרפ"א; עקב תרע"ט – מובא ב'מבית אברהם' כאן. וע"ש: ישראל קדושים עמ' 4).

'יושב בין שני מפתחי הלב'. היצר הרע בתכסיסיו אינו יושב בצד אחד בלבד, כמו היצר הטוב ('לב חכם לימינו'), אלא יושב באמצע ומתבונן כיצד להפיל את האדם ברשתו, ולעתים אף מזרו את האדם לעשות מצוה כדי להשקיט את מצפונו וכדו' (בשם החפץ-חיים, מובא בח"ח עה"ת – 'מעשי למלך' עמ' רא).

'פה גומר'. הפה מכוון כנגד ספירת המלכות, שהוא המשפיע והמנהיג לזולתו [כדרך המלכים], כי הפה הוא מוציא ומגלה לזולת את מה שבפנים, וכן הוא מקבל מזולתו [וכל כבוד המלכות הוא מהזולת, ואין מלך בלא עם], להכניס את המאכל פנימה ולהעלותו מדרגת צומח וחי להיות חלק מן האדם המדבר. וכל עיקר מידה זו היא המתחברת עם הזולת שלמטה הימנו להשפיע ולקבל. ועל כן 'פה גומר' – כי הוא גמר ההשתלשלות ומדה אחרונה מהקומה שלפניה, שנעשית ראש לקומה שלאחריה (מתוך מחשבות חרוץ ט, עמ' 64).

'ישט מכניס ומוציא כל מיני מאכל'. במעלי הגרה, הוושט משמש להוצאת המזון מן הוושט אל הפה ללעיסה נוספת. וגם באדם משמש הוושט לעתים להקאת המזון. (ובעין יעקב הגירסה 'מכניס' ותו לא).

(ע"ב) 'ריאה שואבת כל מיני משקין'. ראה בספר שיחת חולין סימן 297, עמ' רי.

'טחול שחוק'. רש"י פרש מלשון שחוק [וע' בספר הכוזרי (ד, כה) בהסבר הדבר, שהטחול מנקה את הדם ואת רוח החיים מעכירות וסתימה, ובהיות שני אלה נקיים תבוא השמחה ועימה השחוק]. ויש מפרשים מלשון שחיקה (עפ"י ראבי"ה ח"א קס. יש מפרשים, שהשחוק טוחן את מרכיב הדם ומנמסו. וע"ש בשו"ת באר שבע סט; אנצ. הלכתית רפואית כרך ב עמ' 601).

'קייבה ישנה אף ניעור'. ראה בספר שם משמואל (חיי שרה תרע"ב) ע"ד הרמז.

ראה עוד אריכות בבאור הברייתא על תפקידי האברים השונים, בספר פחד יצחק (ערך 'כליות יועצות').

'צדיקים יצר טוב שופטן... רשעים יצר רע שופטן'. יש מי שפרש בדרך זו: הצדיקים שהם מלמדים זכות ומצדיקים את זולתם, נשפטים גם הם לטובה, שיצרים הטוב הוא שופטם ומזכרם בדין. ואילו הרשעים המחייבים ומרשיעים את זולתם ומקללים אותם, הם עצמם מתקללים בכך – יצר הרע שופטם ומחייבם (עפ"י תולדות יעקב יוסף פר' בלק).

'אמר רבא: כגון אנו בינונים. אמר ליה אביי: לא שביק מר חיי לכל בריה'. בבאור מדרגת 'בינוני' שחשבה רבה על עצמו, ע' בתניא קדישא פרקים א יב יג. וע"ע יערות דבש ח"א דרוש א.

'לא איברי עלמא אלא לרשיעי גמורי או לצדיקי גמורי'. יש מפרשים הכל על העולם הזה, כי לשניהם, לצדיק הגמור ולרשע הגמור, אין מלחמה מתמדת עם יצרם והרי הם נוחלים מטובת העולם הזה במלואו.

מכאן שהאומר בעולם הזה שמור אך לזה שמוסר עצמו למען שאיפתו, אבל הבינוני – בעל הפשרות – לא זה ולא זה עולה בידו (עפ"י מכתב מאליהו ח"ג עמ' 56 עפ"י פירוש הגר"א ועוד. ועע"ש בח"א עמ' 19).

'אמר רבא: לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו'. יש לפרש לפי מה שאמר רבא בסמוך לא איברי עלמא אלא לרשיעי גמורים או לצדיקי גמורים – הרי שלפי מצב יסוריו ושלוותו בעולם, ידע האדם את מצבו הרוחני. וזה על דרך שאמרו (באבות ד): אין בידינו לא משלוות הרעים ואף לא מיסורי הצדיקים.

ומכל מקום אין הדבר ברור ומוחלט, שהרי אמרו (לעיל ז) 'צדיק וטוב לו – צדיק גמור, צדיק ורע לו – צדיק שאינו גמור'. וכן ברשע ישנם מדרגות שונות.

וכן מצינו צדיקים גמורים שזכו לשני עולמות, כמו האבות וכד' – אלא שזה במקרה ולא בעצם, כלומר לא מצד זכויותיהם ומעשיהם אלא חסד חנם, על דרך 'חנתי את אשר אחן', חן מיוחד שזכה האדם באופן פרטי (כן כתב ריעב"ץ).

[זו לשון החזו"א באחת מאגרותיו (ח"א קנג): '... בהודמנות זו רצוני להגיד לכת"ר כי כמעט כל מה שאני עושה אני אנוס על פי הדיבור. בהיותי שבור ורצון כל הימים ולא זכיתי לשום ענג מתענוגי החיים נוסף לכאבי הגוף ושבירתו כל הימים, הענג היחיד הוא לי לעשות רצון קוני ואין לי צער יותר גמור מכשלון בעון...']

'תניא ר' אליעזר אומר: אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך... יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו... רבי עקיבא אומר: בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך'. יש מפרשים ההבדל בין דרשת רבי אליעזר לדרשת רבי עקיבא; רבי אליעזר למד מכאן חיוב מסירות נפש על קדוש השם, ואילו רבי עקיבא דרש שגם בשעת נטילת נפש חייב אדם לקבל עליו עול מלכות שמים, וכדרך שנהג בעצמו שקרא 'שמע ישראל' בשעה שהרגוהו. [וזהו ששאלוהו תלמידיו 'עד כאן?!' – כלום אפשר לאדם לכוין בשעה זו לקבל עליו עול מלכות שמים] (עפ"י הגהות רא"מ הורביץ; אבי עזרי (קמא) יסודי התורה ה, ז).

ויש מפרשים שרבי אליעזר דרש 'בכל נפשך' כלפי יסורי הגוף, ובוה מובן מה שאמר 'אם יש לך אדם

שממונו חביב עליו מגופו' – וכי מה תועלת בממון אם הוא מת, אלא הכוונה על קבלת יסורים ולא על נטילת הנפש. ורבי עקיבא דיבר על נטילת נשמה (עפ"י שנות אליהו. וע"ש באבי עזרי).

– הנה מצות מסירות נפש על קדוש השם נרמזת דוקא בפסוק זה של ואהבת... ונראה שהטעם לכך הוא מפני שהאדם המרבה במחשבות וחשבונות ימצא תמיד טעמים שייראו לו צודקים מדוע אין לו למסור נפשו למות. על כן אמרה תורה מצוה זו בלשון 'ואהבת' כי האוהב אינו מחשב חשבונות אלא קופץ ומוסר נפשו בטרם יספיקו הרהוריו להטרידו. וזה שהגיע למדרגת אהבת השי"ת, מיד הוא מוסר נפשו אליו. (מתוך שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ כב תשל"ב).

[כיוצא בדבר אתה אומר על הכתוב בפרשת נביא השקר כי מנסה ה"א אתכם לדעת הישכם אהבים את ה"א בכל לבבכם ובכל נפשכם – והלא עיקר הנסיון הוא באמונה, והיה לו לומר 'הישכם מאמינים?' – אלא שהאהבה בכל לב ונפש היא בלבד הדוחה כל מיני 'הוכחות' של הנביא להפריד ביניכם ובין ה'. משל לאדם שאוהב את חברו בלב שלם, כיון שיודעו ומכירו מאד לא ירצה כלל לשמוע עליו כל רע, כי הוא בטוח ויודע ודאי שכל מה שמספרים לו עליו אינו אמת עפ"י 'עלה יונה' עמ' שי. ראה עוד: דעת חכמה ומוסר ח"ב כג].

'אפילו הוא נוטל את נפשך. תנו רבנן, פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה...'. ע' במובא בסנהדרין עד בענין מסירות נפש על מצוות עשה, אם היא רשות או חובה. ועל מסירות נפש במצוה פרטית השייכת לו לאדם בשרשו.

'אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן?! אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?'

–
תמהו תלמידיו איך הגיע לדרגה כזו שאפילו כשהיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל היה יכול לקרוא קריאת שמע ולקבל עול מלכות שמים באהבה. והסביר להם שאם היה בא לו הענין פתאום ודאי לא היה יכול להתגבר על עצמו עד כדי כך, אך הוא הכין עצמו כל ימיו לזה, כי כל פעם שהיה קורא קריאת שמע, באמרו בכל נפשך היה מעלה בדמיונו בציורים מוחשיים שהוא מומת בעיניו על קידוש שמו ית', והיה שואף בלבו לקיים מצוה זו בשמחה, וממילא כשהגיע לידו באמת לא היה בשבילו דבר חדש ולא היה קשה לו לכוון במציאות מה שכיוון כבר כל כך הרבה בדמיונו. [ועיין בב"ח או"ח סי' סא שכתב שכל אדם יכוון בתיבה זו שהוא מקבל על עצמו להיות נהרג על קידוש ה'; והיינו כנ"ל. מזה נלמד עצה נפלאה לאדם שרוצה לעמוד בנסיונות; לכיון בדמיונו הרבה פעמים לפני בוא הנסיון את ציור הנסיון ועמידתו בו, ומעלה בלבו כל הטעמים והטענות שהוא משתמש בהן כדי לכבוש את יצרו ואיך הוא שמח בכבישתו; ואז בבוא הנסיון באמת יקל לו לעמוד בו. וזו עצה בדוקה ומנוסה' (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 253 [ועע"ש בח"ג עמ' 243]. וכן כתב בספר עלי שור ח"ב עמ' תרעה. ע"ש).

דף סב

'כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן'. ומכל מקום מוסיפים קצת על

ד. מסופר על אותו תלמיד שהיה מהלך אחר רבי ישמעאל ברבי יוסי בשוק של ציון, ראהו רבי ישמעאל שהוא מפחד, אמר לו: תָּטָא אתה, שהרי כתוב פחדו בציון חטאים. וכן דרשו משמועה רעה לא יירא משום שנכון לבו בטח בה, וכמעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, אמר: מובטח אני שאין זה בתוך ביתי. ומה שנאמר אשרי אדם מפחד תמיד – בדברי תורה נאמר (רש"י): שמפחד תמיד שמא תשתכח התורה ממנו, שמתוך כך חוזר ושונא ד"ת תמיד. יהודה בר נתן היה מהלך לאחר רב המנונא. היה מאנח. אמר לו רב המנונא: חפץ אותו אדם ביסורים להביא על עצמו?! – שנאמר כי פחד פחדתי ויאתיני, ואשר יגרתני – יבא לי. [ועוד דרשו מן המקראות, אנחה שוברת חצי גופו / כל גופו של אדם. לעיל נה:].

ה. אביי אמר שאין לומר [בנוסח תפלת הנכנס לבית המרחץ, כפי ששנוי בברייתא] '... ואם יארע בי דבר קלקלה ועוון – תהא מיתתי כפרה לכל עונותי' – משום שאין לפתוח פה לשטן (כדאמר ריש לקיש. וכן תנא בשם רבי יוסי. והביא רב יוסף סמך מן המקרא: כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו – שמעו דבר ה' קציני סדם).

ו. כשמברך אדם 'דיין האמת' על הרעות, צריך לקבלן ולברך עליהן בלב שלם ובנפש חפצה כדרך שמקבל את הטובות בשמחה ומברך עליהם. [חסד ומשפט אשירה לך ה' אומרה (ר' לוי): באלקים אהלל דבר בה' אהלל דבר (ר' שמואל בר נחמני): כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא; צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא (ר' תנחום): ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מברך (רבנן)].
אמר רב משום רבי מאיר, וכן תנא משמו של רבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר 'כל העבד רחמנא – לטב עביד' (גם כאשר נראה הדבר בעיני האדם להפך, וכמעשה דרבי עקיבא).

דף טא

קטו. א. אלו הנהגות של יראת חטא, דרך ארץ ומוסר הוזכרו בסוגיא?

ב. מה בין צדיקים לרשעים ולבינונים?

ג. בכל נפשך ובכל מאדך – כיצד?

ד. לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח – כיצד? הנפנה לנקביו – לאיזה כיוון הוא פונה?

א. אמר רב הונא משום רבי מאיר: לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה (אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלקים כי האלקים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים. והכתוב 'הרחב פיך ואמלאהו' – בדברי תורה הוא. לעיל ג. וע' בן יהודע).

למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן שושבינות (-) להשתדל בחופתו ובזיווגו) ואל ירע לו (ויבאה אל האדם – אמר ר' ירמיה בן אלעזר: מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם הראשון. וע"ע אבות דרבי נתן ד; ב"ר ופסיקתא זוטרתא בראשית).

לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך, ואפילו אשתו. נודמנה לו על הגשר – יסלקנה לצדדים. וכל העובר אחורי אשה בנהר (שמגבהת בגדיה) אין לו חלק לעולם הבא (אם רגיל בכך – לפי שיבא לידי ניאוף וסופו

יורד לגיהנם (תוס'). ואף בפנויה – לפי שמגרה יצר הרע בעצמו ומסלק הבושה מעל פניו. עפ"י ריעב"ק).
אמר רבי יוחנן: אחורי ארי (ילך) ולא אחורי אשה, אחורי אשה ולא אחורי עכו"ם, אחורי עכו"ם ולא אחורי
בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללים (ע"ע לעיל ח בפרטי הדין האחרון).
יש אומרים שעכשו שהנשים מצויות הרבה ברחוב, אין להחמיר בהליכה אחר אשה במקום
הרחק.

המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה, אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו –
לא ינקה מדינה של גיהנם (יד ליד לא ינקה רע).
[אמר להם אביי לתלמידיו: כאשר אתם באים בשבילי מחוזה להיפנות בשדות – אל תביטו לצדדים, שמא
יושבות שם נשים ואין זו דרך ארץ להסתכל בהן. סו:].

ב. תניא, רבי יוסי הגלילי אומר: צדיקים – יצר טוב שופטם (ולבי חלל בקרבי). רשעים – יצר רע שופטם
(נאם פשע לרשע בקרב לבי, אין פחד אלקים לנגד עיניו). בינונים – זה וזה שופטם (כי יעמד לימין אביון
להושיע משפטי נפשו).
[אמר רבה: כגון אנו – בינונים. אמר לו אביי: לא שביק מר חיי לכל בריה.
לא נברא עולם אלא לרשעים גמורים כאחאב – העולם הזה, או לצדיקים גמורים כרבי חנינא בן דוסא –
העולם הבא (שאין לו בעולם הזה כלום. רש"י).
אמר רבא: לידע אדם בעצמו אם צדיק גמור הוא אם לאו].

ג. בכל נפשך – אפילו הוא נוטל את נפשך [כמעשה דרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה
בזמן הגזרה, והוציאוהו להורג על כך. והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול
מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן?! אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל
נפשך – אפילו הוא נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?!
היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד].
ובכל מאדך – בכל ממונך [והוצרך ליכתב אעפ"י שכבר נאמר 'בכל נפשך' – כי יש לך אדם שחביב עליו
ממונו יותר מגופו]. דבר אחד: בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד.

ד. שנינו: לא יקל אדם ראשו כנגד שער המזרה שהוא מכוון כנגד בית קדש הקדשים. ואמרו בשם רב: לא
אמרו אלא מן הצופים ולפנים, וברואה, ובשאיין שם גדר, ובזמן שהשכינה שורה (– שבת המקדש קיים).
א. כן פסק הרמב"ם (בית הבחירה ז, ח). ואף למ"ד קדשה לעתיד לבוא, אין דין זה אמור אלא בזמן
הבית (ע' בשו"ת שבט הלוי ח"א ט), שאיסור זה [מחוץ למקום המקדש] מדרבנן הוא, ולא אסרו
אלא בזמן הבית (עפ"י קרית ספר שם).
ולענין הטלת מים מן הצופים ולפנים, נקטו פוסקים [דלא כהב"ח] שאף בזמן הזה אסור כשפניו
כלפי הקודש.
ב. בכלל הקלת ראש, גילוח הראש והזקן, הטלת מי רגלים, עמידה כשהוא ערום (עפ"י מאירי
ותורא"ש), וכן לא ירבה שם בשחוק ובשעשועים (עפ"י פיה"מ לרמב"ם).

בענין היפנות לנקבים נחלקו תנאים; לדברי תנא קמא אין להיפנות לכיוון המקדש, דהיינו ביהודה בין

מזרח למערב אסור, ובגליל – בין צפון לדרום, שנמצא פירועו כנגד כיוון המקדש (רש"י. וערמב"ם בית הבחירה ז, ט). ואפילו לצדדים אסור (כפרש"י). וחכמים אוסרים רק ממולו במכוון אבל בצדדים מותר. ורבי יוסי מתיר, שהיה רבי יוסי אומר: לא אסרו אלא ברואה, ובזמן שהשכינה שורה. רבי יהודה אוסר בזמן שבית המקדש קיים אסור ובזמן שאינו קיים מותר. רבי עקיבא מחמיר בכל מקום, אפילו בחוצה לארץ. וכן נהג רבה בעצמו שהיה בבבל – למזרח של ארץ ישראל – והיה מכיין מקום מושבו בין צפון לדרום.

א. הלכה כרבי עקיבא שאסור בכל מקום, ואף בזמן הזה (רמב"ם בית הבחירה ז, ט; או"ח ג ח). ונחלקו הדעות במדינות השוכנות בצפון או בדרום ארץ ישראל, אם אסורות מזרח ומערב [כי לרע"ק יסוד האיסור הוא משום ששכינה במערב, ולא משום המקדש] או צפון ודרום (ע' בפוסקים או"ח שם).

בספר יראים (השלם תט) פסק כרבי יהודה שבזמן הזה מותר.

ב. לא אסרו אלא במקום פתוח [אפילו היתה העיר מוקפת חומה. מג"א], שאינו נפנה סמוך לכותל (תוס', מהירושלמי). ויש סוברים שאף במקום מוקף מחיצות אסור (ע' רמב"ם בית הבחירה פ"ז; בית יוסף ג. וע' בארוכה מצות ראייה או"ח ג).

וחצר המוקפת מחיצות המרוחקות זו מזו; יש אומרים שדינה כמקום מגולה. אבל כשנפנה סמוך למחיצה, עכ"פ בתוך ד' אמות לה – מותר כשאחוריו לצד המחיצה, אפילו במערב. ואם הכותל במזרחו – יושב סמוך לו כשאחוריו למזרח. ובמקום שאפשר טוב להחמיר בזה – כי פירועו שלפניו פונה למערב.

אין שיעור למחיצה אלא כל שמסתירה את פירועו.

לדעת הגר"א יש להחמיר אפילו בהטלת מים בלבד לצד מערב, והמנהג להקל. ומסתבר שבמקומותינו שהולכים במכנסים גם להגר"א יש להקל (עפ"י משנ"ב ג).

דף טב

קטז. א. אלו הלכות והנהגות הנוגעות להתפנות ושאר עניני דרך ארץ ובריאות הגוף, הוזכרו בסוגיא?
ב. אלו הנהגות ולקחי מוסר למדנו בסוגיא מן המקראות שנאמרו בדוד?

א. הלכות והנהגות בענין התפנות: אין נפרעים (– מגלים עצמם) מעומד אלא מיושב. אין מקנחים בימין אלא בשמאל (מפני שהתורה ניתנה בימין. מימינו אש דת למו (רבא); מפני שהימין קרובה לפה (רבה בר בר חנה. וכן הביאו מרבי אליעזר: מפני שאוכל בה); מפני שקושר בה תפלין (ריש לקיש); מפני שמראה בה טעמי תורה (רבי עקיבא; רב נחמן בר יצחק).

א. לפי רוב הטעמים, אטר יד ימינו מקנח בשמאלו שהיא ימין כל אדם (עפ"י מגן אברהם ג. וע' מצות ראייה שם).

ב. אין לקנח באצבע האמצעית, שכורך עליה רצועה של תפלין (של"ה. מובא באחרונים).

אמר רבי תנחום בר חנילאי: כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים; מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקים. ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו. וכן סיפרו על רבי אמי ורבי אסי שהיו נכנסים ביחידות לבית הכסא שהמזיקים היו מצויים בו מאד, ולא הוזקו. אמרו, קבלה בידנו – צניעות ושתיקה בבית הכסא. [קבלה של יסורים – שתיקה (שלא יבעט בהם) ובקשת רחמים].

אף על פי שאין לדבר בבית הכסא, במקום מניעת נזק וכדו' מותר, כדרך שאמר רב ספרא לר' אבא להיכנס מפני שסבר שאם ימתין יסתכן, משום עמוד החזק.